

ביאורים

רבי יוסף אלבו ממשיך להקשות על שיטות נוספות של מוני העיקרים.

השיטה הראשונה היא שיטה המונה עשרים ושישה עיקרים. שיטה זו מונה עיקרים רבים. למשל, שה' הוא נצחי וחכם, חי ובעל יכולת אינסופית. את תארי המרובים של הקב"ה הוא מנה כעיקרים. שיטה זו אף כוללת את האמונה במציאות גן עדן ובמציאות הגיהנום כחלק מעיקרי האמונה. רבי יוסף אלבו דוחה אותה בקלות, כיוון שלא נראה שיש סדר הגיוני לבחירת העיקרים. המספר עשרים ושש הוא בעל משמעות, שכן הוא הגימטריה של שם הוי"ה, אך מעבר לכך לא נראה שיש הסבר הגיוני לבחירת עיקרים אלו. חלקם הגדול הם כלל לא עיקרי האמונה, דהיינו שהאמונה לא יכולה להתקיים בלעדיהם, אלא אמונות חשובות שאינן עיקרי היהדות.

שיטה נוספת שעליה מקשה היא שיטתו של רבו, רבי חסדאי קרשקש. הרב קרשקש היה מגדולי ומנהיגי ישראל בספרד לפני כשש מאות שנה. הוא חיבר ספר פילוסופי-אמוני שנקרא 'אור השם'. בספר זה הוא דן, בין השאר בעיקרי אמונת ישראל. הוא מונה שישה עיקרים: א. ידיעת ה' בנמצאות. ב. השגחת ה'. ג. יכולתו האינסופית והבלתי מוגבלת של ה'. ד. נבואה - הקשר בין ה' לבני האדם. ה. הבחירה החופשית. ו. שזר ועונש. עיקרי האמונה הללו מצטרפים לשלושה עיקרים נוספים שהרמב"ם הוכיח את אמיתותם והם: ז. מציאות ה'. ח. אחדות הבורא. ט. ה' אינו גוף מוגבל. י. כסף-הכל יש תשעה עיקרים שאי אפשר בלעדיהם, עיקרים שהם הבסיס לדת המאמינה בבורא העולם.

רבי יוסף אלבו מקשה על עיקריו של הרב קרשקש מספר טענות: א. אין במניין העיקרים שמנה אף עיקר שמייחד את דת ישראל. העקרונות שמנה הרב קרשקש מוסכמים על כל הדתות המאמינות באל-אחד, ואין ביניהם שום עיקר המבדיל בין הדת אמיתית לדתות המזויפות.

ב. כל ששת העיקרים עדיין לא מחייבים שתהיה תורה מן השמים. גם אם נאמר שה' יודע ומשגיח זה עדיין לא מחייב שיביא לנו תורה מהשמים. עיקר זה הוא בסיס היהדות, ולכן לא תתכן רשימת עיקרים ללא אמונת יסוד זו.

ג. הוא מנה את הבחירה ואת התכלית שזהו השכר והעונש. שני אלו הם גם היסודות לדת הנימוסית דת המתקיימת על-פי ערכי הנימוס, מערכת חוקים וערכים, שנקבעים על ידי חכמי המדינה כדי לנהל את חי המדינה באופן תקין ומוסרי. למשל, במדינת ישראל יש את ספר החוקים אשר נקבע על ידי חברי הכנסת על מנת שהחיים בארץ יתנהלו באופן תקין וטוב. מערכת חוקים זאת מניחה כהנחת יסוד שיש בחירה חופשית לאדם, ולכן יש מקום לדרוש ממנו שיתנהג בהתאם למערכת החוקים. כמו כן, היא גם קובעת שכר או מערה שאליה אנו צריכים להגיע אם נחיה לאור מערכת החוקים, וכן עונשים אם לא נעשה כן. ומכאן שערכי יסוד אלו אינם יכולים להיות עיקרי האמונה האלוהית מאחר שהם לא מייחדים אותה על פני הדת הנימוסית. רבי יוסף אלבו מסיים בתמיחה על רבותינו ז"ל שלא הניחו בתחום זה עקרונות מסודרים. על תמיחה זו הוא יענה בהמשך המאמר.

הרחבות

חשיבות העיסוק בשרשי התורה

ראוי שידברו בעקרים שהם שרשים ויסודות לתורה. רבי יוסף אלבו עומד על כך שהעיסוק בשרשי התורה, חשוב לא פחות מהעיסוק בדיני נזיקין ודיני ממונות. רבנו בחיי העצים טענה זו וכתב שהעיסוק בשרשי התורה ויסודי הדת חשוב לאין ערוך מהעיסוק בדיני ממונות, משום ש"הענין הזה אין המאמין רשאי שלא ידענו, שהתורה הזהירה עליו "ידיעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים" [דברים ד, ט]. אחר אל תימנע אמונת המאמין אם לא ידעם ויעשם" [חובות הלכות, הקדמה]. הרב קוק מסביר שכאשר עוסקים בתורה, אפילו בחלק אחד מחלקיה, מתרוממים ממדרגת חיים פחותה וחומרנית. עצם העיסוק ברוחניות מעלה את האדם מחיי החומר ואין בזה הבדל באיזה תחום בתורה עוסק האדם: "יש מגמה אחת לתורה, לעורר את הצד הרוחני העליון שבאדם, שיהיה עסוק במושכלות קדושות, ויהיה סר משיקוע בהמי גופני, שמדלדל כוח עצמיותו. ומצד המגמה השלילית של ההסרה מרע, כל ענייני התורה שווים הם" [אורות התורה ו, ה]. אולם לצורך התרוממות והתעלות הלומד, מועילים יותר לימודי האמונה והחלקים הפנימיים יותר בתורה: "אמנם מצד ההתגלות העצמית של האורה האלוהית שמררה את הנשמה, יש הבדל גדול בין דבר גדול (לימוד אמונה ופנימיות התורה - על פי סוכה כח.) לדבר קטן (לימוד הצדדים המעשיים-הלכתיים שבתורה)" [שם]. (וראה עקבי הצאן עמוד קמג שם מבאר הרב קוק את התועלת שמפיק הלומד מלימוד הצדדים ההלכתיים שבתורה כבסיס ללימודים האמוניים).

ויש מי שאמר שהעיקרים הם עשרים-וששה, ומנה בהם כל הדברים העולים על רוחו, כנצחיות והתקמה והחיות והיכלת והרצון, וזולת-זה מן התארים שייחסו להשם יתברך, ומנה גן-עדן עקר אחד, וגיהנם עקר אחד, ודברים אחרים מרבים הבל; כי זה-האיש לא שת לבו להבין מלת "עקר" ועל מה זה יפל זה-השם.

ויש מן האחרונים מי שדקדק במלת "עקר", והוסיף וגרע בעקרי הרמב"ם ז"ל, ואמר שהעיקרים לדת האלהית הם שישה, שהם: ידיעת ה', וההשגחה, והיכלת, והנבואה, והבחירה, והתכלית; מלבד השלשה שהביא הרב ז"ל מופת עיוני עליהם, שהם: מציאות ה', ואחדותו, ושאינו גוף ולא כח בגוף. ואומר כי אלו-הששה, מבאר מעניינם שהם הכרחיים לדת האלהית, שלא יציר מציאותה וזולתם; ועם השלשה האחרים שבא המופת עליהם, ישלמו עקרי הדת האלהית.

ויש לדקדק על-זה: כי אף אם אלו הם עקרים כוללים לדת האלהית, שלא יציר מציאותה וזולתם, הנה ראוי למנות גם-כן עמהם עקרים אחרים פרטיים, כמו שמנה הרמב"ם ז"ל דברים הם עקרים פרטיים לתורת משה. או הנה לו למנות אי-זה עקר פולל במה שתכר הדת האלהית האמתית מן המזיפת המתדמה באלהית, שהרי כל הדתות הנמצאות היום בעולם מודות בששת העיקרים הללו, ויהיו כלן, לפי-זה, אלהיות.

ועוד יש לדקדק על זה-המספר שמנה: שאף אם לא תמצא תורה אלהית זולתם - איננו מחייב שבהמצאם תמצא התורה האלהית, והנה ראוי שיצטרף עמהם עקר אחד שהוא "תורה מן השמים", שהרי זה כמאמר האומר שבהמצא האדם, ימצא הנזון והמרגישו - שזה איננו צודק, בלי-ספק, כי אף אם לא ימצא האדם זולתם והם הכרחיים למציאות האדם, איננו מחייב שבהמצאם ימצא האדם, אם לא שיצטרף אל-זה "המדבר", ויאמר שבהמצא הגשם הנזון והמרגיש והמדבר, ימצא האדם. ואף כאן, הנה ראוי שימנה עמהם "תורה מן השמים"; כי בהמצא ידיעת ה' וההשגחה והיכלת והנבואה והבחירה והתכלית, לא יחייב שתמצא "תורה מן השמים", ואף אם לא תמצא היא זולתם.

וכן מה שמנה הבחירה והתכלית בכלל העיקרים לדת האלהית, אינו כן; כי אלו, אף אם הם הכרחיים אליה, אינם עקרים והתחלות לדת האלהית במה שהיא אלהית, אבל הם גם-כן התחלות לדת הנמוסית, כמו שיבאר [פ"ט]. וגם התכלית-בשלוש אינו התחלה לדת האלהית, אבל תכלית מיוחד.

קנצי למליו: ידיעת מספר העיקרים ההכרחיים לדת האלהית קשה מאד. ויותר קשה: מה שלא נמצא לרז"ל בזה דבור מבאר; והנה ראוי שידברו בעקרים שהם שרשים ויסודות לתורה האלהית, אחר שעקר ההצלחה האנושית וגמול הנפשות תלוי בהם, כמו שדברו בשאר נזקי האדם ודיני ממונות, שהם הנהגת הגוף בלבד ותקון הקבוץ המדיני תלוי בהם.

התכלית - תיקון החברה. מופת עיוני - הוכחה שכלית. ימצא הנזון והמרגיש - אם תמצא דבר שמרגיש וניזון הרי זה אדם. שיצטרף אל-זה - שיוסיף תנאי נוסף לזיהוי "אדם". הנשם - עצם גשמי. אבל - אלא. התכלית-בשלוש - התיקון של החברה. קנצי למליו - סוף דבר. הקבוץ המדיני - החברה.